

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SKATULYAK Nataliya Mykhailivna – Candidate of physical and mathematical sciences, PhD, Associate Professor at the Department of Applied Mathematics and Informatics at South Ukrainian Pedagogical University named after K. D. Ushinsky.

Scientific interests: system of higher education, professional training of future teachers of informatics and applied mathematics, materials science of structural materials.

USOV Valentin Valentynovich – Doctor of physical and mathematical sciences, Professor, Professor of the Department of Technological and Vocational Education at South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky.

Scientific interests: the system of higher education, professional training of future teachers of technology, computer science and specialists in the field of clothing design and computer design, material science of structural materials, physics of devices, elements and systems.

PAVLOVSKY Vitaliy Volodymyrovych – a teacher of the highest category of higher mathematics of the Separate structural unit "Berezivka Higher Vocational School of the National University "Odesa Polytechnic".

Scientific interests: system of vocational and higher education, professional learning of future specialists in the field of mathematics and information technologies.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2024 р.

УДК 37.09

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-216-242-247

БАТЮК Олена Ігорівна –

здобувач вищої освіти другого магістерського рівня

Державного податкового університету

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-7346-0433>

e-mail: elena.kisel1997@gmail.com

МОРАЛЬНЕ ТА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

Стаття розкриває особливості морального та естетичного виховання учнів у процесі навчання історії та правознавства. Моральне виховання через ці дисципліни формує в учнів розуміння етичних норм, справедливості та правової свідомості, тоді як естетичне сприяє розвитку чутливості до культурних і мистецьких цінностей, розширює світогляд, стимулює емоційний інтелект. В основі дослідження лежить інтеграція культурних та історичних прикладів, що спонукають учнів до обговорення моральних дилем, сприяють естетичному сприйняттю історичних подій, дають уявлення про різноманітність художніх і соціальних поглядів різних епох. Особливу увагу приділяється методології викладання цих дисциплін, що враховує використання інтерактивних, критично орієнтованих і творчих методів навчання, які стимулюють учнів до глибшого розуміння моралі, справедливості, та краси.

Дослідження включає теоретичний аналіз існуючих підходів до виховання в умовах навчання історії та правознавства. Використання інтерактивних методів, історичних кейсів і правових ситуацій виявило ефективність у розвитку моральних цінностей, критичного мислення, здатності учнів усвідомлено підходити до історичних фактів і правових понять. Проаналізовано роль систематичної роботи над етичними питаннями та художнім світоглядом як частини шкільної програми, що допомагає учням формувати ціннісні орієнтири.

Загальні висновки вказують на значення педагогічного впливу, який сприяє гармонійному поєднанню знань з історії та права з етичним і естетичним розвитком, необхідним для становлення особистості, що готова до соціальної взаємодії та цінує культурне надбання. Такий підхід не лише сприяє формуванню громадянської позиції учнів, але й розвиває їхні ціннісні орієнтації в контексті сучасного суспільства. Він допомагає молодому поколінню стати морально відповідальними та естетично свідомими членами суспільства.

Ключові слова: моральне виховання, естетичне виховання, історія, правознавство, педагогічний вплив, соціальна взаємодія, культурне надбання, ціннісні орієнтації.

BATIUK Olena Ihorivna –

student of higher education of the second

master's level State Tax University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7346-0433>

e-mail: elena.kisel1997@gmail.com

MORAL AND AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING HISTORY AND LAW

The article reveals the characteristics of moral and aesthetic education of students in the process of teaching history and law. Moral education through these disciplines fosters students' understanding of ethical norms, justice, and legal consciousness, while aesthetic education develops their sensitivity to cultural and artistic values, broadens their worldview, and stimulates emotional intelligence. This study is based on the integration of cultural and historical examples that encourage students to discuss moral dilemmas, promote an aesthetic appreciation of historical events, and provide insights into the diversity of artistic and social perspectives across different eras. Particular attention is paid to the teaching methodology of these disciplines, which takes into account the use of interactive, critically oriented and creative teaching methods that stimulate students to a deeper understanding of morality, justice, and beauty.

The research includes a theoretical analysis of existing approaches to education in the context of history and law instruction. The use of interactive methods, historical case studies, and legal scenarios proved effective in fostering moral values, critical thinking, and students' ability to approach historical facts and legal concepts with awareness. The role of systematic work on ethical issues and an artistic worldview as part of the school curriculum, helping students develop value orientations, is analyzed.

The general conclusions highlight the significance of pedagogical influence that supports a harmonious combination of historical and legal knowledge with ethical and aesthetic development, essential for shaping individuals prepared for social interaction and appreciative of cultural heritage. Such an approach not only contributes to the formation of students' civic positions but also develops their value orientations within the modern social context, helping the younger generation become morally responsible and aesthetically aware members of society.

Key words: moral education, aesthetic education, history, law, pedagogical influence, social interaction, cultural heritage, value orientations.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах глобалізації, культурного різноманіття та викликів, що постають перед сучасним суспільством, необхідність формування у молодого покоління стійких моральних орієнтирів, етичних принципів і високої чутливості до естетичних цінностей набуває особливої значущості. Історія та правознавство як шкільні предмети володіють потужним потенціалом для розвитку моральних і естетичних якостей, адже через осмислення минулого, усвідомлення цінності права і соціальної справедливості учні здатні глибше розуміти загальнолюдські цінності, що формують особистісні орієнтири.

Моральне виховання у процесі навчання історії та правознавства сприяє розвитку у школярів почуття відповідальності, справедливості, толерантності та патріотизму. Через аналіз історичних подій, героїчних вчинків або трагічних сторінок історії в учнів формується етичне ставлення до життя, відбувається осмислення власної позиції щодо добра і зла, а також ролі прав людини і громадянських обов'язків у суспільстві. Навчання правознавства, своєю чергою, допомагає молоді усвідомити значення законів та правових норм у забезпеченні суспільного порядку, розвиває правосвідомість та пошпану до прав людини, сприяє розумінню значення законності і соціальної справедливості.

Естетичне виховання у процесі навчання історії та правознавства розвиває у школярів здатність емоційно сприймати історичну і культурну спадщину, розуміти і цінувати красу різних культурних проявів, що є вкрай важливими елементами ідентичності. Історія відкриває учням різноманітні художні форми, архітектуру, літературні твори, що відображають особливості різних епох та культур, стимулюючи естетичне сприйняття та здатність цінувати культурні досягнення. Розуміння культурного контексту допомагає молоді розширити світогляд і відчути красу у різноманітності людської творчості. Такого роду виховання формує естетичний смак і загалом сприяє всебічному розвитку особистості.

Проблема інтеграції морального та естетичного виховання в процес навчання історії та правознавства є складним завданням, що вимагає чіткої методології і продуманого підходу з боку педагогів. Використання інтерактивних методів, історичних кейсів, дискусій на моральні та правові теми сприяє активному залученню учнів до навчального процесу та формуванню у них критичного мислення. Проте, в реальних умовах шкільного навчання педагогам часто бракує часу та ресурсів для впровадження ефективних виховних методів. Тому і виникає необхідність розробки інноваційних підходів й навчальних програм, що враховують моральні та естетичні

аспекти і сприяють розвитку ціннісних орієнтирів у молоді.

Таким чином, проблема морального та естетичного виховання учнів через навчання історії й правознавства потребує глибокого дослідження і системного вирішення, адже від цього залежить не лише успішність засвоєння знань з предметів, але й формування соціально відповідальної, духовно багаті особистості, здатної до розуміння і поваги до культурної спадщини та правових цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми морального та естетичного виховання учнів у процесі навчання історії та правознавства вказує на важливість інтеграції морально-етичних та естетичних компонентів у навчальний процес. Дослідники Гладь В., Мельникова А., Кирилик О., Лендел Н., Товканець Г., Огарь Ю. В., Голуб Н., Ремех Т., Мороз П., Мороз І., Коваленко О., Пометун О., Гупан Н. та Шайгородський Ю. акцентують увагу на необхідності формування ціннісних орієнтацій у школярів через історичний контент, що допомагає учням осмислювати етичні принципи та культурну спадщину. Вивчення правознавства також виділяється як дієвий інструмент для розвитку правосвідомості та розуміння значення соціальної справедливості. У своїх роботах науковці підкреслюють роль інтерактивних методів і дискусій на моральні теми, які сприяють розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту, що допомагає учням глибше розуміти соціокультурний контекст. Таким чином, сучасні дослідження підкреслюють значущість комплексного підходу, який поєднує пізнавальні, етичні та естетичні аспекти для всебічного розвитку особистості учня.

Мета статті – дослідити особливості та ефективні методи морального та естетичного виховання в процесі навчання історії й правознавства, визначити найбільш результативні педагогічні підходи, що сприяють формуванню ціннісних орієнтирів, правосвідомості та естетичної чутливості у школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «цінності» спочатку трапляється у працях філософів часів Стародавньої Греції. Аристотель розумів під цінностями «справедливість, мужність, розсудливість і людські чесноти», які, на його думку, робили з простої людини – людину моральну. Аналогічні підходи розвивали у своїх працях його сучасники – Демокрит, Діоген та Конфуцій, які звертали особливу увагу на деякі характеристики у суспільному розвитку, що призводили до формування духовного світу людини. Підсумком такого античного підходу стало формування цілісної науки – аксіології, яка трактувала цінності як «суспільні ідеали, які є критерієм оцінки людського буття» [1].

Характерною рисою такого філософського дослідження цінностей став їхній поділ на суб'єктивні, що проявляються у вигляді нормативних настанов, та об'єктивні – засновані на понятті істини. Цей підхід, сформований ще в давнину, поступово змінювався відповідно до вимог часу і зосереджував увагу на індивіді. Це особливо помітно у працях мислителів XVIII-XIX століть, таких як Ф. Ніцше, В. В. Гегель, І. Ф. Гербрайт та інших [2, с. 219-228].

Завданням, що стоїть перед педагогами, є не тільки формування професійної компетенції, а й створення сприятливих умов для досягнення духовних цінностей, засвоєння моральних норм поведінки і взаємин між людьми, вироблення ціннісно-сміслових орієнтирів, виховання почуття громадянськості і патріотизму [3, с. 464-468].

Підходи до вивчення морального та естетичного виховання учнів у процесі навчання історії та правознавства ґрунтуються на інтеграції етичних, культурних та освітніх елементів, що сприяють формуванню гармонійної особистості, здатної до критичного осмислення соціальних та історичних явищ. Одним із ключових методологічних підходів є гуманістичний підхід, який фокусується на розвитку у школярів моральних якостей, таких як толерантність, почуття справедливості, повага до прав і свобод людини. У цьому контексті історія та правознавство не тільки забезпечують базові знання, але й формують ціннісні орієнтири учнів, допомагаючи їм усвідомити важливість етичної відповідальності та правосвідомості.

Культурологічний підхід до вивчення морального та естетичного виховання акцентує увагу на залученні культурних артефактів і художніх творів, які відображають соціальні, політичні та естетичні ідеали різних епох. Вивчаючи історичні події, діти отримують уявлення про моральні дилеми, з якими стикалися попередні покоління, та про роль культури у формуванні соціальної свідомості. А це неабияк розширює емоційний інтелект та здатність до естетичного сприйняття, допомагаючи учням краще розуміти і цінувати культурні досягнення минулого, що сприяє розвитку їхньої естетичної свідомості.

Активно застосовується діяльнісний підхід, що передбачає організацію навчання у формі діалогів, дебатів, творчих проєктів, де учні можуть висловлювати свої думки, обговорювати різні історичні та правові питання, знаходити власні відповіді на моральні дилеми. Даний підхід дозволяє формувати критичне мислення та соціальну відповідальність, адже школярі вчаться аналізувати складні питання на перетині права, моралі та естетичних цінностей, формуючи своє ставлення до подій і явищ.

Сучасні підходи до морального та естетичного виховання також передбачають інклюзивну освіту, яка сприяє толерантності та повазі до різноманітності. Інклюзивний підхід дозволяє учням навчитися співчуття, емпатії та взаємодії з іншими, розвиваючи у них розуміння важливості дотримання прав кожної людини. Використання історичних і правових прикладів дозволяє учням побачити

як різні культури та епохи ставилися до питань етики та естетики, що формує в них комплексне розуміння цих понять.

Застосування інтерактивних методів, таких як історичні симуляції, рольові ігри та аналіз кейсів, є також ефективним підходом. Наприклад, розігрування правових ситуацій або історичних подій допомагає учням на практиці усвідомити значення моральних і правових норм, відчувати, як етичні принципи втілюються в реальних життєвих ситуаціях. Такі методи активізують процес мислення, дозволяють глибше осмислити історичні факти і водночас розвивають емоційний інтелект, роблячи учнів чутливішими до естетичних і культурних цінностей.

Формування загальнолюдських цінностей у школярів є важливим етапом їх особистісного розвитку, пов'язаним зі становленням ціннісно-сміслові сфери, що зумовлено особливостями шкільного віку. У науковій літературі для опису цього явища часто використовують терміни цінностей, ціннісних орієнтацій, уявлень, ідеалів, моральних установок, які нерідко перетинаються, підмінюють одне одного та інколи використовуються не за призначенням. Проте завдання розвитку ціннісно-сміслові сфери і формування загальнолюдських цінностей школярів набувають особливої значущості у цьому віковому періоді, коли відбувається переосмислення ключових цінностей, сміслових орієнтирів та моделей поведінки [4, с. 169-171].

На формування загальнолюдських цінностей школярів впливають різні види діяльності, зокрема навчальна, ігрова та моральна. Особливу роль у формуванні цінностей відіграє навчальна діяльність, зокрема на уроках історії, мови та інших дисциплін. Під час навчання створюються умови для засвоєння учнями способів розв'язання розумових і моральних завдань, що сприяє формуванню їхніх ціннісних установок. Включаючись у навчальний процес, учні вчаться діяти осмислено, аналізувати способи своєї поведінки, і їхні дії стають дедалі більш усвідомленими. У процесі вирішення різних завдань школярі частіше стають активними учасниками навчання, тобто суб'єктами навчальної діяльності. Їхній вибір дій у конкретних життєвих чи педагогічних ситуаціях визначається знаннями, рівнем освоєння дій та мотивами [5, с. 187-192].

У середньому шкільному віці, визнаючи важливість і необхідність дотримання моральних (етичних), конвенційних (регулюючих взаємодію) і персональних (особистих, таких як режим дня, правила безпеки) норм, діти починають вибудовувати пріоритети нормативних вимог і формувати ієрархію норм. На цьому етапі їхня соціальна орієнтація у спілкуванні зосереджена переважно на конвенційних нормах. Згодом діти переходять до рівного ставлення до всіх типів норм. Моральний розвиток охоплює як пізнавальну, так і особистісну сферу. Зміни в когнітивних здібностях і досвіді дітей сприяють формуванню загальнолюдських цінностей та ціннісних орієнтацій.

На сьогодні актуальною є проблема пошуку сучасних підходів до викладання історії у середній школі. Основні з них – це культурологічний, аксіологічний і діяльнісний підходи. Тенденція до їх інтеграції сприяє підвищенню ефективності існуючих педагогічних систем навчання та виховання в школі [6].

Згідно з концепцією культурологічного підходу, основою формування змісту загальної освіти є культура, яка відображає значущі форми соціокультурного досвіду. Системно-діяльнісний підхід описує структуру діяльності, аналізує види провідної діяльності (ігрової, навчальної, комунікативної), умови та механізми засвоєння знань. Ключовою тезою є те, що розвиток особистості в освітній системі забезпечується через формування універсальних навчальних дій, які є базою освітнього і виховного процесу. Враховується також компетентнісний підхід, який акцентує на здатності учнів практично застосовувати набуті знання та навички [6].

Методологія навчання історії та правознавства у контексті морального та естетичного виховання спрямована на формування в учнів комплексного бачення світу, яке включає етичні принципи, правову обізнаність та естетичну чутливість. Історія та правознавство дають широкі можливості для розвитку моральних якостей, таких як справедливість, повага до прав інших та соціальна відповідальність. Викладання цих дисциплін потребує ретельного підбору методів, які не тільки забезпечують передачу знань, а й сприяють вихованню ціннісних орієнтирів.

Основним методом навчання історії та правознавства є проблемно-пошуковий, який стимулює учнів до самостійного мислення і критичного аналізу. Цей метод передбачає постановку перед учнями проблемних запитань та завдань, що спонукають їх до глибшого осмислення подій і явищ з моральної та естетичної точки зору. Наприклад, аналіз історичних подій з позиції етичної оцінки дій різних історичних постатей допомагає учням розвивати чутливість до моральних аспектів, що також сприяє формуванню особистості відповідальності за свої вчинки.

Кейс-метод або метод конкретних ситуацій є також важливим для навчання правознавства, оскільки дає можливість учням аналізувати реальні або змодельовані правові ситуації, знаходити рішення і робити етичні висновки. Вивчення конкретних випадків дозволяє учням розвивати здатність до прийняття відповідальних рішень, які відповідають нормам права і моральним принципам. Залучення учнів до дискусій на теми справедливості, етичних дилем і правових питань формує у них критичне мислення, а також розвиває здатність аргументовано висловлювати власні погляди.

Педагогічна аксіологія, що вивчає цінності освіти як сенсоутворюючі основи людського існування, визначає спрямованість та мотивацію людської діяльності та конкретних вчинків.

Функції аксіологічного підходу полягають у визначенні соціально значущих цінностей, встановленні їх ієрархії (загальнолюдські, колективні,

особистісні), формуванні ціннісних орієнтацій у нових поколінь школярів, а також у визначенні часу та методів формування цих орієнтацій, враховуючи їхню соціальну значущість та особистісну потребу. Ці функції визначають виховні завдання сучасної педагогіки. Цінності сімейного життя, що засвоюються дитиною з ранніх років, мають важливе значення протягом усього життя людини [7, с. 180-183; 8, с. 150-154]. Взаємини у родині відображаються на відносинах у суспільстві та стають основою громадянської поведінки особистості.

Метод проектів також є дієвим інструментом, оскільки він надає дослідницькими чи творчими проектами, що стосуються історичних або правових тем. Проектна діяльність дозволяє учням більш глибоко зрозуміти матеріал, сприяє розвитку творчих і аналітичних навичок, стимулює до самостійного пошуку інформації, що включає морально-етичні та естетичні аспекти. Наприклад, учні можуть працювати над проектом, присвяченим правам людини, вивчаючи культурні та історичні приклади, де порушувалися або захищалися права і свободи, що дозволяє їм усвідомити важливість захисту прав і дотримання моральних принципів.

Діяльнісний підхід є комплексом взаємопов'язаних ідей, понять і способів їх реалізації в освітній практиці, що має особливу методичну цінність. Він передбачає розвиток особистості через активну діяльність дитини у предметному світі, особливо в умовах колективної взаємодії. У процесі діяльності учень не лише змінює навколишню предметну та соціальну дійсність, але й активно вдосконалює себе, розвивається і змінюється. У діяльнісному підході основним предметом засвоєння є загальні, універсальні способи дії та предметно-практичні дії, що поступово формуються в модель-поняття. Таким чином, підготовка школярів трансформується у предметні результати, що означають внутрішні позитивні особистісні зміни. При реалізації діяльнісного підходу, з урахуванням вітчизняних методичних традицій, слід звертати увагу не лише на раціональний аспект вивчення науки, а й на емоційний, що допомагає краще розуміти історичні явища [9, с. 66-77].

Системна робота педагога у реалізації цього підходу спрямована на формування у школярів володіння лінгвістичною термінологією, розвиток навичок вибору та правильного використання необхідних термінів — як усталених, так і нових, що з'явилися в процесі розвитку мови, що розширює їх лінгвістичний світогляд [10, с. 22-26].

Інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри, дебати, симуляції судових процесів та аналіз історичних документів, також є ефективними у розвитку морального та естетичного виховання. Рольові ігри, наприклад, дають можливість учням уявити себе в ролі історичних або правових персонажів, відчувати моральну вагу прийнятих рішень і їхні наслідки для суспільства. Аналіз документів сприяє розвитку критичного мислення і дозволяє учням відчувати важливість історичних та правових джерел для розуміння моральних та естетичних цінностей певної епохи.

Досить традиційною для нашої освіти є інтеграція, що реалізується у межах окремого навчального предмета. Встановлення зв'язків між блоками навчальної інформації (чи окремими темами) у межах окремого навчального предмета називають послідовною чи внутрішньопредметною інтеграцією, що дає змогу учням розуміти систему і логіку змісту предмету. Такі спроби можна прослідкувати у багатьох навчальних програмах і методиках навчання різних предметів як попередніх років, так і останнього часу [11, с. 115-132]. Внутрішньо предметна інтеграція життєво необхідна за умов «крапельної» структури курикулуму, коли урок з багатьох предметів відбувається один раз на тиждень.

Популяризація теорії і практики міжпредметних зв'язків ще з радянських часів була пов'язана із поступовою диференціацією змісту освіти, його дробленням на окремі предмети, причому як без урахування потреб учнів, так і «протиприродності» мозаїчної картини світу, що складалась в їхній свідомості як результат такого навчання. Наявність у базовій школі до останнього часу від 13 до 17-18-ти навчальних предметів обумовлювала безліч негативних наслідків для досягнення завдань якісної освіти: відсутність умов для формування у дітей цілісного бачення світу, складності у перенесенні знань, умінь і навичок як з предмета на предмет, так і в життя, педагогічний різнобічч у вимогах до учнів, підходах до викладання і створенні навчальних матеріалів та багато іншого [11, с. 115-132].

Сучасні дослідники чітко розрізняють традиційні уроки та інтегровані. Основними відмінностями інтегрованих уроків є стислість і компактність матеріалу, а також логічне обґрунтування на кожному етапі проведення уроку та насиченість навчального змісту. При цьому форма і тип уроку можуть варіюватися. Важливо пам'ятати, що будь-який традиційний урок можна перетворити на інтегрований, якщо використовувати знання та навички, отримані з інших предметів шкільної програми.

Методологія навчання історії та правознавства вимагає комплексного підходу, що включає морально-етичне та естетичне спрямування, яке можна забезпечити через використання ціннісних прикладів з історії та права, формування атмосфери дискусії та заохочення до самостійного оцінювання історичних і правових подій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Висновки щодо морального та естетичного виховання учнів у процесі навчання історії та правознавства підкреслюють важливість цих предметів для формування повноцінної особистості, здатної до критичного мислення, поваги до етичних норм і розуміння культурних цінностей. Історія та правознавство не лише передають знання, а й допомагають учням усвідомити роль моралі та естетики у формуванні суспільства, розкривають цінності, які є основою правових і культурних систем. Такі предмети дають змогу учням розвинути почуття справедливості, відповідальності та толерантності, а також глибше

зрозуміти значення етичної та правової відповідальності в житті.

Моральне виховання через навчання історії та правознавства сприяє усвідомленню школярами цінностей, які залишаються актуальними в різних епохах і культурах, дозволяє їм осмислити причини та наслідки людських дій, навчає відповідальному ставленню до історичної правди й правової справедливості. У цьому процесі учні отримують уявлення про етичні дилеми, перед якими стояли видатні особистості, що допомагає їм усвідомити складність морального вибору і розвинути власні ціннісні орієнтири. Естетичне виховання, у свою чергу, розширює здатність до сприйняття та оцінки культурного надбання, стимулює творчість і емоційний інтелект, що дозволяє учням цінувати різноманітність культурних поглядів та досягнень.

Комплексний підхід до виховання, заснований на історії та правознавстві, дозволяє створити сприятливе середовище для самостійного аналізу та формування позиції учня. Методологічне поєднання проблемно-пошукових методів, кейсів, проєктів і рольових ігор формує у школярів критичне мислення, вміння осмислювати історичні та правові події з позиції етичних і естетичних принципів. Такий підхід сприяє гармонійному розвитку особистості, здатної до свідомої соціальної взаємодії та розуміння правових і культурних аспектів сучасного суспільства.

Таким чином, моральне та естетичне виховання учнів у процесі навчання історії та правознавства є не лише засобом збагачення знань, але й потужним інструментом для формування відповідальної, естетично розвинутої і соціально активної особистості. Таке виховання допомагає молодому поколінню усвідомлено та глибоко розуміти складність і різноманітність світу, формує чутливість до соціальних та культурних потреб, готує до майбутнього як свідомих і морально відповідальних громадян.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гладько В. Сучасний світ крізь призму загальнолюдських цінностей. 2019. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35109/1/580.pdf>
2. Шайгородський Ю. Цінності як детермінанти суспільного розвитку. С. 219-228. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32310638.pdf>
3. Мельникова А. Музична освіта як значуща складова духовно-морального виховання. *Наука і молодь – 2020: пріоритетні напрями глобалізаційних змін. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 14 травня 2020 р.)*. К.: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2020. С. 464-468.
4. Кирлик О., Лендел Н., Товканець Г. Особливості формування моральних цінностей молодшого школяра. *Збірник тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 жовтня 2018. Мукачєво; редкол. Т. Д. Шербан*. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2018. С. 169-171.
5. Огарь Ю. В. Особистісно орієнтоване навчання як засіб саморозвитку учня в умовах Нової української школи. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*.

Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2019. Вип. 67. С. 187-192.

6. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9509/1/Голуб%20_3_.pdf

7. Пометун О. Навчання історії і громадянської освіти: окремі чи інтегровані курси. *Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи. Збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи»*. Київ: Педагогічна думка, 2021. С. 180-183.

8. Ремех Т. Міжпредметна модель шкільної громадянської освіти. *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning»: conference proceedings, February 26–27, 2021*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. С. 150-154.

9. Мороз П., Мороз І. Інтегроване навчання історії в 5-9 класах: стан практики та перспективи. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 3. С. 66-77.

10. Коваленко О. Нові концептуальні підходи до вивчення української мови як державної в сучасній початковій школі. *Новий колегіум. Освіта та суспільство*. 2019. №1. С. 22-26.

11. Пометун О., Гупан Н. Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу. *Проблеми сучасного підручника*. 2022 №28. С. 115-132.

REFERENCES

1. Hlado, V. (2019). Suchasnyi svit kriz pryzmu zahal'noliudskykh tsinnosti. [The modern world through the prism of universal values]. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35109/1/580.pdf> [in Ukrainian]

2. Shaihorodskiy, Yu. Tsinnosti yak determinanty suspilnoho rozvytku. Values as determinants of social development. S. 219-228. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32310638.pdf> [in Ukrainian]

3. Melnykova, A. (2020). Muzychna osvita yak znachushcha skladova dukhovno-moralnoho vykhovannia. [Musical education as a significant component of spiritual and moral education]. *Nauka i molod – 2020: priorytetni napriamy hlobalizatsiinykh zmin. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 14 травня 2020 р.)*. К.: Navchalno-naukovyi instytut menedzhmentu ta psykholohii DZVO «Universytet menedzhmentu osvity». S. 464-468 [in Ukrainian]

4. Kyryk, O., Lendel, N., Tovkanets, H. (2018). Osoblyvosti formuvannia moralnykh tsinnosti molodshoho shkoliara. [Peculiarities of the formation of moral values of a junior high school student]. *Zbirnyk tez dopovidei II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 25- 26 zhovtnia 2018*. Mukachevo; redkol. T. D. Shcherban. Mukachevo: Vyd-vo MDU. S. 169-171 [in Ukrainian]

5. Ohar, Yu. V. (2019). Osobystisno oriientovane navchannia yak zasib samorozvytku uchnia v umovakh Novoi

ukrainskoi shkoly. [Personally oriented training as a means of student self-development in the conditions of the New Ukrainian School]. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 67*. С. 187-192 [in Ukrainian]

6. Holub N. Pidkhydy do navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli. [Approaches to teaching the Ukrainian language in primary school]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9509/1/Голуб%20_3_.pdf [in Ukrainian]

7. Pometun, O. (2021). Navchannia istorii i hromadianskoi osvity: okremi chy intehrovani kursy. [Learning history and civic education: separate or integrated courses]. *Kompetentnisno oriientovane navchannia: vyklyky ta perspektyvy. Zbirnyk tez III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Kompetentnisno oriientovane navchannia: vyklyky ta perspektyvy»*. Kyiv: Pedahohichna dumka. 180-183 [in Ukrainian]

8. Remekh, T. (2021). Mizhpredmetna model shkilnoi hromadianskoi osvity. [Interdisciplinary model of school civic education]. *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning»: conference proceedings, February 26–27, 2021*. Riga, Latvia: Baltija Publishing. S. 150-154 [in Ukrainian]

9. Moroz, P., Moroz, I. (2021). Intehrovane navchannia istorii v 5-9 klasakh: stan praktyky ta perspektyvy. [Integrated teaching of history in grades 5-9: state of practice and prospects]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. № 3. S. 66-77 [in Ukrainian]

10. Kovalenko, O. (2019). Novi kontseptualni pidkhydy do vyvchennia ukrainskoi movy yak derzhavnoi v suchasni pochatkovii shkoli. [New conceptual approaches to learning the Ukrainian language as a state language in modern elementary school]. *Novyi kolehium. Osvita ta suspilstvo*. №1. S. 22-26 [in Ukrainian]

11. Pometun, O., Hupan, N. (2022). Metodolohiia stvorennia intehrovanoho kursu z istorii ta hromadianskoi osvity dlia 5-ho klasu. Methodology for creating an integrated course on history and civic education for the 5th grade. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. №28. S. 115-132 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАТЮК Олена Ігорівна – здобувач другої вищої освіти, другого магістерського рівня Державного податкового університету.

Наукові інтереси – моральне та естетичне виховання учнів в процесі навчання історії та правознавства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BATIUK Olena Ihorivna – student of higher education of the second master's level State Tax University.

Scientific interests: moral and aesthetic education of students in the process of learning history and jurisprudence.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2024 р.